

AR

2011/3

Arhitektura, raziskave
Architecture, Research

UDK 728:622.35
COBISS 1.02

JELENA URŠIČ

47 - 50

ZNANJE, IZKUŠNJE IN ZABAVA V
KAMNU

*KNOWLEDGE, EXPERIENCE AND
ENTERTAINMENT INVOLVING STONE*

Fakulteta za arhitekturo
Inštitut za arhitekturo in prostor
Ljubljana 2011

ISSN 1580-5573

AR

Arhitektura, raziskave
Architecture, Research
2011/3

Fakulteta za arhitekturo
Inštitut za arhitekturo in prostor
Ljubljana 2011

Fakulteta za arhitekturo
Inštitut za arhitekturo in prostor

ISSN 1580-5573
ISSN 1581-6974 (internet)
<http://www.fa.uni-lj.si/ar/>

revija izhaja trikrat letno / published three times a year

urednik / editor
prof dr Borut Juvanec

regionalna urednika / regional editors
prof dr Grigor Doytchinov, Avstrija
prof dr Lenko Pleština, Hrvaška

uredniški odbor / editorial board
prof dr Vladimir Brezar
prof dr Peter Fister
prof dr Borut Juvanec
prof dr Igor Kalčič
doc dr Ljubo Lah

znanstveni svet / scientific council
prof dr Paul Oliver, Oxford
prof Christian Lassure, Pariz
prof Enzo d'Angelo, Firence

recenzentski svet / supervising council
prof dr Kaliopa Dimitrovska Andrews
akademik dr Igor Grabec
prof dr Hasso Hohmann, Gradec
prof mag Peter Gabrijelčič, dekan FA

tehnični urednik / technical editor
doc dr Domen Zupančič

prelom / setting
Astroni d.o.o.

lektoriranje, slovenščina / proofreading, Slovenian
Karmen Sluga

prevodi, angleščina / translations, English
Milan Stepanovič, Studio PHI d.o.o.

klasifikacija / classification
mag Doris Dekleva-Smrekar, CTK UL

uredništvo AR / AR editing
Fakulteta za arhitekturo
Zoisova 12
1000 Ljubljana
Slovenija

naročanje / subscription
cena številke je 17,60 EUR / price per issue 17,60 EUR
za študente 10,60 EUR / student price 10,60 EUR
dekanat@fa.uni-lj.si

revija je vpisana v razvid medijev pri MK pod številko 50
revija je dosegljiva in ali indeksirana na naslednjih mestih:
Cobiss, ICONDA, MIT digital library, CEEOL, DLib, UL FA AR

za vsebino člankov odgovarjajo avtorji / authors are responsible for their articles

revijo sofinancirata / cofinanced
JAK, Javna agencija za knjigo RS
MŠS, Ministrstvo za šolstvo in šport

tisk / printing
Tiskarna Bograf

Uvodnik / Editorial	1		
Članki / Articles			
Borut Juvanec	5	Romana Kačič, Mattias Lidén	63
KAMEN, KRAS, ARHITEKTURA / STONE, THE KARST PLATEAU, ARCHITECTURE		REVITALISATION OF VINEYARDS IN THE TERRACED LANDSCAPE ON THE KARST RIDGE OF TRIESTE / OŽIVLJANJE VINOGRADOV V TERASASTI POKRAJINI TRŽAŠKEGA KRAŠKEGA ROBA	
Domen Zupančič	15	Eda Belingar	71
SPLOŠNI ORIS EKONOMIKE Z VIDIKA IZUMLJANJA PROSTORSKIH OBLIK / A GENERAL OUTLINE OF ECONOMICS FROM THE VIEWPOINT OF INVENTING SPATIAL FORMS		UPORABA KAMNA V ŽIVLJENJU KRAŠEVCEV / THE USE OF STONE IN THE LIFE OF THE KARST PEOPLE	
Andrej Kranjc	23	Barbara Jordan, Neža Pahor, Teja Bajt, Maja Brate	79
POMEN KRASA ZA KRASOSLOVJE / THE SIGNIFICANCE OF THE KARST FOR KARSTOLOGY		ŽIVLJENJE NA KRASU / LIFE IN THE KARST	
Mitja Guštin	27	Maja Uranič, Blaž Mlinšek, Katja Malus	83
GRADIŠČA – ODSEVI PRAZGODOVINSKE POSELITVE / HILLFORTS – REFLECTIONS OF PREHISTORIC SETTLEMENT		KRAŠKE ZGODBE / STORIES FROM THE KARST	
Jadran Kale	33		
UPRAVLJANJE KULTURNIM RESURSIMA KRŠKIH KRAJOLIKA / MANAGING THE CULTURAL RESOURCES OF KARST LANDSCAPES			
Beatriz Tomšič Čerkez	37		
KRAS2011: IZKUŠENJSKO UČENJE KOT KLJUČ ZA RAZŠIRJANJE ZNANJA O VREDNOTAH KAMNA / THE KRAS2011: EXPERIENTIAL LEARNING AS A KEY TO DISSEMINATING KNOWLEDGE ABOUT THE VALUE OF STONE			
Katja Hrobat Virloget	41		
USTNO IZROČILO O KRAŠKI KRAJINI. O ČASU, PROSTORU IN MITIČNI BABI / THE ORAL TRADITION OF THE KARST LANDSCAPE. ON TIME, SPACE AND THE MYTHICAL BABA			
Jelena Uršič	47		
ZNANJE, IZKUŠNJE IN ZABAVA V KAMNU / KNOWLEDGE, EXPERIENCE AND ENTERTAINMENT INVOLVING STONE			
Tina Demšar Vreš	51		
PREPLET KRAJINE IN AVTOHTONE ARHITEKTURE OTOKOV SEVERNEGA KVARNERJA / THE INTERTWINING OF LANDSCAPE AND NATIVE ARCHITECTURE OF THE NORTHERN KVARNER ISLANDS			
Jasna Fakin Bajec	59		
USTVARJANJE KRAŠKE KULTURNE DEDIŠČINE MED TEORIJO IN PRAKSO / CREATING KARSTIC CULTURAL HERITAGE BETWEEN THEORY AND PRACTICE			

This **special issue of AR 2011 3** bears the special stamp of the Karst: it deals primarily with stone. It is primarily devoted to the conference papers of the Karst2011 conference which took place on December 20, 2011 at the Hotel Maestoso in Lipica. The conference was organised as a Promotion of Science by the Slovenian Research Agency (ARRS) within the framework of the Karst2011 project, which is supported by UNESCO, SASA (Slovenian Academy of Sciences and Arts), the University of Ljubljana, the Mediacarso company and Kras magazine. On the occasion of the proposed establishment of the Dry Stone Wall Organisation of Slovenia, letters of support were received from professional organisations from around the world:

The introductory plenary lectures were by Professor Juvanec and Assistant Professor Zupančič. Prof. **Borut Juvanec** presented an outline of architecture in stone, of the types of constructions for which it can be used and the objects that people have assembled from stone. The title is **Stone, the Karst, architecture**. Stone is one of the earliest materials to be used by humans in the construction of dwellings. Yet stone structures are not merely dwellings; they can also be sanctuaries, sites of miracles or divination, tombs, traps, practical structures for storing water, improving soil fertility, health, or for protection, even against plague. In the paper **A general outline of economics from the viewpoint of inventing spatial forms**. Economics is Assistant Prof. **Domen Zupančič** presents economics as one of the parameters in the construction of stone elements. Economics is more important than is generally believed: it has a particular influence on shaping compositions in stone. An analytical presentation of a structure has to provide a critical assesment so that we can objectively confer it a place in architecture.

Lectures:

The significance of the Karst for karstology by Prof. **Andrej Kranjc**, member of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (SASA), Ljubljana

Prof. Kranjc's lecture is exceptionally important for presenting issues connected to the Karst. A review of names and identities of the area extends back to pre-historic times, as the Romans, in fact, adopted the existing name, *Carsus*; its first Slovene version dates back to at least the ninth century. Hohenwart (1830) defined the karstic region as extending from the Udine area across the Slovenian Karst, Dalmatia, Herzegovina, Albania to Greece, and ending in Zakintos.

The policy of the Karst: landscapes of integration, Dr. **Jadran Kale**, University of Zadar, City Museum of Šibenik

The characteristics of the karst landscape have changed little since the Roman occupation, feudalism and the recent past of enforced industrialism: it is all a matter of stone and economics, the technology of agriculture and animal husbandry. Today, we are witnessing a revitalisation of tangible and intangible cultural heritage, which is why activities regarding the organisation of preservation are so much more important.

Prehistoric forts: forms of settlement in the Karst, Prof. **Mitja Guštin**, University of Primorska, Institute for Mediterranean Heritage

Significant information about the number of stone structures in the prehistoric period comes as a surprise: not because of the number of such structures, but because of our ignorance. The walls marking the culture of the former inhabitants are still standing and should, first of all, be presented to a wider public.

Posebna številka AR 2011 3 nosi posebni pečat Krasa: obravnava predvsem kamen. Objavljeni so predvsem nastopi na konferenci Kras2011, ki je tekla 20. decembra 2011 v hotelu Maestoso v Lipici. Konferenca je bila organizirana kot Promocija znanosti ARRS, Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, v okviru programa Projekta Kras2011, ki ima pokrovitelje: UNESCO, SAZU Slovensko akademijo znanosti in umetnosti, Univerzo v Ljubljani, družbo Mediacarso, revijo Kras. Ob predlagani ustanovitvi Organizacije za suhi zid Slovenije so poslale pisma stanovske organizacije v svetu:

CERAV, Centre d'Etudes et de Recherches sur l'Architecture Vernaculaire, Paris

ARTE, Asociacion por la Arquitectura rural Tradicional de Extremadura, Caceres

4 Grada - DRAGODID, Komiža Hrvatska

AMPS, Alleanza Mondiale per il Paesaggio Terazzato, Arnasco Genova

ISIS Symmetry, Int. Society for the Interdisciplinary Study of Symmetry, Melbourne - Budapest

Uvodni plenarni predavanji sta imela profesor Juvanec in docent Zupančič. Prof. **Borut Juvanec** je podal oris arhitekture kamna, kaj vse je v kamnu mogoče in kaj vse je človek s kamnom sestavil. Naslov je **Kamen, Kras, arhitektura**. Kamen je eden prvih gradnikov človekovega bivališča. Kompozicije iz kamna pa niso le bivališča, so tudi svetišča, objekti za prikazovanje čudeža ali napovedovanja sreče, so grobnice, pasti in uporabni objekti za pridobivanje vode, pa za pospeševanje plodnosti tal in zdravja, zaščite, celo pred kugo. Docent **Domen Zupančič** je predstavil ekonomiko kot enega vodil pri konstruiranju elementov v kamnu. Naslov njegovega nastopa je bil **Splošni oris ekonomike z vidika izumljanja prostorskih oblik**. Ekonomika je pomembnejša kot mislimo: posebej vpliva na oblikovanje kompozicij v kamnu. Analitična predstavitev objekta mora zagotoviti kritično presojo, da ga lahko objektivno umestimo v arhitekturo.

Predavanja:

Pomen Krasa za krasoslovje, akademik prof. dr. **Andrej Kranjc**, SAZU Ljubljana

Za odstiranje problematike Krasa je predavanje akademika Kranjca izjemnega pomena. Pregled poimenovanja in umeščanja prostora sega v predzgodovino, saj so jo že Rimljani povzeli kot *Carsus*, prva slovenska inačica pa sega vsaj v deveto stoletje. Prostor kraškega sveta sega po Hohenwartu (1830) od Vidma preko našega Krasa in Dalmacije, Hercegovine, Albanije do Grčije, na Zakintosu.

Politika krša: krajobrazi integracije, dr. **Jadran Kale**, Univerzitet u Zadru, Gradski muzej Šibenik

Krajske značilnosti kraškega sveta so se od antičnih centurij, skozi fevdalizem do polpretekle dobe prisiljenega industrializma le malo spreminjale: gre za kamen in za ekonomiko, za tehnologije agrikulture in živinoreje. Danes smo priča oživljanju snovne in nesnovne kulturne dediščine, zato so posegi v organizacijo ohranjanja toliko pomembnejši.

Prazgodovinska gradišča – oblika poselitve na Krasu, prof. ddr. **Mitja Guštin**, Univerza na Primorskem, Inštitut za dediščino Sredozemlja

Pomembna informacija o številu kamnitih struktur iz predzgodovinske dobe preseneča: ne zaradi števila, pač pa

The methods of using stone for defensive purposes (walls, forts) should be included in a system representing the karstic world as having the oldest stone constructions.

Bioclimatic Architecture, the symbiosis between people and water in Bosnia and Herzegovina, Prof. **Ahmet Hadrović**, Dean, University of Sarajevo, Faculty of Architecture

Water is the key element in the symbiosis between people and nature. Architecture enacts this symbiosis. Examples in Herzegovina corroborate this statement.

Wells in the Karst: the phenomenon, construction types, forms, **Eda Belingar**, ZVKDS (Institute for the Protection of Cultural Heritage), Nova Gorica

A review of karstic water wells requires a system involving technological, formal and usage criteria. Wells in the Karst are either open or closed, for private or public use, and their content and ownership are more or less indicated.

The Karst in the heart and eyes, **Jadran Sterle**, RTV Ljubljana
The Karst has a particular visual image, in which rustic identity and today's 'urban-rural' culture intertwine, a composition of both. This composition has to provide a higher value. With the aid of today's technologies, we must cultivate it, develop it and above all publicly show it. All factors must be taken into consideration: the virtual and the physical, and the spiritual values of the people who with their way of seeing and feeling continue to enrich this heritage. A presentation must include all these elements.

Dry stone wall – a habitat, Dr. **Andrej Gogala**, Museum of Natural Science of Slovenia

An exceptionally interesting presentation of life among the stones as only a dedicated biologist could produce - one who discovers, sees and knows the secrets of life which usually remain hidden from the average person. The presentation of this modest life also illustrates human efforts to survive among the stones from pre-history to the present.

Oral traditions about the Karst landscape, Assistant Prof. **Katja Hrobat Virloget**, University of Primorska, Science and Research Centre (ZRS)

There is an important area of human culture which is linked with space (death, for example, is linked with boundaries) which is all too little investigated and known to the public, including researchers. The other world, oak and cadastral boundaries, bear witness to this fact. An example is Baba, a figure from the karstic world, who is also an archaic pan-European mythical figure.

Creating Karst cultural heritage between theory and practice, Dr. **Jasna Fakin Bajec**, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts (ZRC SAZU)

Understanding cultural heritage also involves the significance of preserving and protecting cultural artefacts of our forebears.

Solitary rocks in the popular tradition of Lokev, **Boris Čok**, master builder of dry stone walling, Lokev

Solitary rocks are particularly shaped stones or stone structures whose shapes have prompted people to adopt them and bestow with special characteristics; these may be physical (their extent), mythical, quite practical (water, survival) or merely visual (height, similarity, form). The values of these characteristics were generated by people, and their understanding of the values represented by shapes, names and beliefs. Around Lokev, evidence for this phenomenon is abundant.

The cultural heritage of North Velebit – characteristics, interpretation, models of revitalisation and sustainable use, **Rene Lisac**, architect, trainee researcher at the University

zaradi našega neznanja. Zidovi, ki označujejo kulturo nekdanjih prebivalcev, še stojijo in bi jih bilo treba predvsem predstaviti širši javnosti. Način uporabe kamna v obrambne namene (zidovi, gradišča) moramo kot najstarejše kompozicije vključiti v predstavitveni sistem kraškega sveta.

Bioclimatic Architecture, the symbiosis between people and water in Bosnia and Herzegovina, prof. dr. **Ahmet Hadrović**, dekan, Univerzitet u Sarajevu, AF

Voda je ključni element simbioze človeka z naravo. Arhitektura to simbiozo udejanja: s svojimi elementi ji omogoča delovanje, istočasno pa spreminja krajino, da ta postane še pomemnejši element človekovega posega vanjo. Primeri iz Hercegovine to potrjujejo.

Vodnjaki na Krasu, pojav, načini gradnje, oblike, **Eda Belingar**, ZVKDS Nova Gorica

Pregled kraških vodnjakov zahteva sistem po tehnologiji, po oblikah, po uporabi. Vodnjak na Krasu je odprt ali zaprt, za javno ali za zasebno rabo, z bolj ali manj označeno vsebino in lastništvom.

Kras v srcu in očeh, **Jadran Sterle**, RTV Ljubljana

Kras ima svojevrstno vidno podobo, kjer se prepletajo kmečka istovetnost in današnja 'meščansko-podeželska' kultura. Sestav obeh mora zagotoviti višjo vrednost. S pomočjo današnjih tehnologij moramo to gojiti, razvijati in javnosti predvsem pokazati. Upoštevanje vseh: navidezne in dejanske, fizične predstavitve in duhovnih vrednot človeka, ki s svojim videnjem in čutenjem bogati to dediščino tudi danes, v predstavitev je treba vgraditi vse te elemente.

Suhi zid – življenjski prostor, dr. **Andrej Gogala**, Prirodoslovni muzej Slovenije

Izjemno zanimiv prikaz življenja med kamni, kot ga lahko prikaže le predan biolog, ki odkriva, vidi in pozna skrivnosti življenja, ki so navadnemu človeku običajno skrite. Predstavitev skromnega življenja ponazarja napore tudi preživetja človeka v kamnu, vse od prazgodovine do danes.

Ustno izročilo o kraški krajini, doc. dr. **Katja Hrobat Virloget**, Univerza na Primorskem, ZRS

Pomembno področje kulture človeka, ki je povsem presenetljivo vezano na prostor (smrt na primer na razmejnice) je vse premalo raziskovano in v javnosti - tudi v strokovnih - premalo poznano. Onostranstvo, hrast in katastrske razmejnice so dokaz še danes. Primer je baba, ki kaže v vseevropskem prostoru arhaičen mitski lik, ne le v kraškem svetu.

Ustvarjanje kraške kulturne dediščine med teorijo in prakso, dr. **Jasna Fakin Bajec**, Znanstveno raziskovalni center SAZU

Razumevanje kulturne dediščine vključuje tudi pomen ohranjanja, zaščite in varovanja kulturnih stvaritev prednikov.

Kamniti osamelci v ljudskem izročilu Lokve, **Boris Čok**, mojster suhega zidu, Lokev

Kamniti osamelci so kamni ali kamnite structure posebnih oblik, ki so jih zaradi tega ljudje posvojili in jim dodali posebne lastnosti. Te so lahko fizične (doseg, razkorak ...) ali tudi mitske, povsem uporabne (voda, preživetje ...) ali le vizualne (višina, podobnost, oblikovanost ...). Vrednote so si ljudje ustvarili sami, razumevanje vrednot pa je podkrepljeno z oblikami, s poimenovanjem, z verovanjem. Okolica Lokve je s temi dokazili izjemno bogata.

Kulturna baština Sjevernog Velebita - karakteristike, interpretacija, modeli obnove i održivog korištenja, **Rene Lisac**, arhitekt, mladi raziskovalec Sveučilišta u Zagrebu, AF (**Martina Ivanuš, Grga Frangeš**)

of Zagreb, Faculty of Architecture (**Martina Ivanuš, Grga Frangeš**)

The theoretical system of the culture of North Velebit, with its pastoral life-style and traditional high-mountain architecture is the outcome of a serious scholarly investigation of architecture, ethnology and landscape architecture. Interesting graded transitions are described, which above all define architecture: size, form and details, which are the result of the available materials and environment, as well as people's requirements and skills. The objective of the proposed model is to produce an active system for preserving cultural heritage which will operate harmoniously from interpretation to implementation.

Karst2011: the significance of vernacular architecture in training and education, Assistant Prof. **Beatriz Tomšič Čerkez**, University of Ljubljana, Faculty of Education

The school system has usually ignored vernacular architecture and never mentions it. Endeavours to present the culture of our forebears should be included throughout the whole of a person's education, from nursery school to university if we wish to keep our culture alive. In the case of stone, the task is simple, as students are exposed to both theory and practice in the natural environment. The Karst2011 project has produced some good results in this context.

The Karst and Lipica, **Nataša Kolenc**, architect, Lipica Stud Farm

The Karst and Lipica Stud Farm are linked together by the landscape and karstic phenomena. Hence, issues which at the Stud Farm are additionally linked to economics, tourism and technological processes. The Lipikum Museum adds the cultural component. The Museum is an example of good practice in terms of museology issues, presentations and the arrangement of space.

The conference concluded with the adoption of conclusions on the process for establishing the Dry stone Organisation of Slovenia and by setting up the organisation of the Karst2011 project. One of the first sub-projects of Karst2011 will also 'The cultural landscape of the karstic world', a kind of live museum of the karst from the historical perspective from Udine to Zakintos.

The current issue mainly contains conference papers. I hope you enjoy them.

Editor

Teoretski sistem kulture severnega Velebita s pašniškim načinom življenja in planšarsko arhitekturo je plod resnega znanstvenega in raziskovalnega arhitekture, etnologije in krajinarstva. Zanimivi stopničasti prehodi definirajo predvsem arhitekturo: velikost, oblikovanost in detajle, kar je plod dosegljivih materialov in okolja, pa potreb in možnosti ljudi. Cilj postavljenega modela je postavitev aktivnega sistema ohranitve kulturne dediščine, ki teče od interpretacije do izvedbe skladno.

Kras2011: pomen vernakularne arhitekture v vzgoji in izobraževanju, doc. dr. **Beatriz Tomšič Čerkez**, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta

Šolski sistem je do zdaj praviloma vernakularno arhitekturo prezrl in je sploh ni omenjal. Naporji za predstavljanje kulture naših dedov že od vrta in vse do univerze so nujni, če hočemo ohraniti kulturo tudi na tem področju. Na primeru kamna je to še najbolj preprosto, saj dobijo učenci teorijo in prakso prikazano v naravi. Projekt Kras2011 kaže v tem kontekstu že kar nekaj rezultatov.

Kras in Lipica, Arhitektka **Nataša Kolenc**, Kobilarna Lipica
Kras in Kobilarna Lipica sta povezani s krajino in s kraškimi pojavi. Od tod problematika, ki je v Kobilarni vezana še na ekonomiko, na turizem in na tehnološke procese. Kultura je vključena z muzejem Lipikum, ki je vzorčen primer dobre prakse, tako v problematiki muzealstva, predstavitev in urejanja prostora.

Konferenca je končala delo s sprejetjem sklepov: o začetku postopka za ustanovitev Organizacije za suhi zid Slovenije in z oblikovanjem organov Projekta Kras2011, v okviru katerega bo eden prvih podprojektov tudi 'Kulturna krajina kraškega sveta', nekak živi muzej krasa v zgodovinskih okvirih med Vidmom in Zakintosom.

V reviji so pretežno članki z nastopov konference. Upam, da vam bodo všeč.

urednik

Članki / *Articles*

ZNANJE, IZKUŠNJE IN ZABAVA V KAMNU

KNOWLEDGE, EXPERIENCE AND ENTERTAINMENT INVOLVING STONE

izvleček

Današnja mladina skoraj več ne pozna orodja, kaj šele postopkov ročne obdelave kamna in redko kdo še zna sezidati pastirsko hiško. Da bi to dosegli, jim moramo kamen kot material približati z izkušenjskim učenjem. Prostorsko oblikovanje, katerega del je tako kamnoseška obrt Krasa, kot suhozid tega področja, mora upoštevati vse bistvene prvine, ki določajo fenomen arhitekture, tako estetsko kot funkcionalno. Najlažje spoznanje teh prvin pa se skriva v nudenju določene izkušnje v prostoru, ki učencem pomaga pri spoznavanju kompleksnosti arhitekture. Ob pravilnem usmerjanju posameznika oziroma skupine lahko učencem na podlagi lastne izkušnje prikažemo vrednost dediščine in smisel njenega ohranjanja. Učenci tako kompleksno vedo, kot je arhitektura doživljajo na lastni koži, jo ponotranjijo in bolje razumejo. Otroci, ki uporabljajo senzorične materiale, ne postanejo samo spretnjši z rokami, ampak dosežejo tudi večjo stopnjo občutljivosti za dražljaje iz zunanjega okolja, ki nenadoma postane bogatejša, ker lahko z izostrenimi čuti v njem opazimo veliko podrobnosti, ki za nekoga brez teh izkušenj niso vidne. Vzgoja in izobraževanja otroka, ki ima izostrene čute za materiale, okolico itd., o ohranjanju dediščine in vrednosti te, je bistveno lažje, saj sam pozna ali lahko zbere informacije, ki te ideje podkrepijo.

ključne besede

kraška hiša, dediščina, kamen, izkušenjsko učenje, senzorični materiali

abstract

Young people today are almost completely ignorant of the tools, let alone the methods of manually working stone, and very few of them still know how to construct a small shepherd's house. Nonetheless, we expect and wish these same young people to respect the heritage that is very often contained in this material. In order to achieve this, we have to make the stone familiar to them through experiential learning, which will influence their attitude to heritage in stone and the craft of stone masonry spatial design – which also includes both the craft of stone masonry in the Karst and the dry-laid stone wall – must consider all the essential elements that determine the phenomenon of architecture, both aesthetically and functionally. The easiest way for students to learn about these elements is by providing some experience in space, which helps them understand the complexity of architecture. Children using realia become not only more dexterous, but also develop a greater degree of responsiveness to external stimuli. The environment suddenly becomes richer, because the senses which are made more acute can perceive many details that are inaccessible to someone lacking these experiences. Raising and educating a child with a more acute sense of materials, environment etc. to appreciate the protection and the value of heritage is much easier, as such a child is well informed or able to collect information corroborating these ideas.

key words

the Karstic house, heritage, stone, experiential learning realia

Natečaj Kraška hiša 2011

Kras je pogosto opisan kot "...*krajina izjemnega pomena z svojo naravno in kulturno dediščino ter lastno razpoznavno arhitekturno identiteto.*" [Lah, 2008, str. 94] Te značilne arhitekturne identitete nikakor ni moč zanikati še najmanj, ko je govora o kamnoseški dediščini in kamnu, kot materialu, ki je bil Kraševcu najbližje. Čeprav je v preteklosti skoraj vsak Kraševac tako ali drugače, kot pastir, kmet ali obrtnik, poskusil ustvarjati v kraškem apnencu ali z njim, je danes to skoraj izginito. Izgublja se znanje o obrti in navadah, ki so toliko časa krasile in funkcionalno dopolnjevale prostor. Današnja mladina skoraj ne pozna več orodja, kaj šele postopkov ročne obdelave kamna in redko kdo še zna sezidati pastirsko hiško. A vendar kljub temu pričakujemo in želimo, da bo ta ista mladina spoštovala dediščino, ki jo ta material nemalokrat nosi.

V želji, da bi učencem osnovnih šol na Krasu približala dediščino, sem leta 2010 začela z organizacijo natečaja Kraška hiša. Ta je bil zasnovan kot večina natečajev – otroci so ustvarjali, učiteljice izbrale, komisija ocenila in nagradila. Cilj natečaja je že od samega začetka otroke spodbuditi k pozitivnemu odnosu do kulturne dediščine in ozaveščati o pomenu te za ohranjanje značilne podobe Krasa. Vendar klasična oblika natečaja ni veliko pripomogla k temu, da bi mladostniki ponotranjili vrednote in ideje ohranjanja dediščine. Zato sem se letos odločila, da sam natečaj nadgradim z različnimi delavnicami in predavanjem. Pri tem sem sledila smernicam izkušenjskega učenja in nekaterim idejam Montessori pedagogike. Nastala je zaključna prireditev natečaja, ki je potekala 26. 9. 2011 v Pliskovici. Obsegala je predavanje o kraški arhitekturi ter delavnice klesanja črk, fotomontaže in starih pastirskih iger, ki so še toliko bolj zaživele v tipični kraški vasi.

Najpomembnejši dogodek "*dneva učenja in zabave*", kot smo ga poimenovali, je bila zagotovo delavnica klesanja črk, saj take delavnice za učence niso pogoste, v sklopu pouka pa skoraj nemogoče. Čeprav preprosta delavnica s kosi domačega Povirskega apnenca, nekaj dleti in macolami, na prvi pogled marsikom ni delovala zanimivo, kvečjemu nevarno, je učence zelo privlačila, saj tudi sami opažajo pomanjkanje takih izkušenj. Te jim niso samo pomagale pri porabi energije, ampak so jim prikrito pokazale in odkrile marsikaj. Tudi kaj takega česar se še ne zavedajo. Verjamem, da jih je ta delavnica kljub preprostosti, ozaveščala o dediščini in jim skozi prijetne izkušnje sporočala zakaj jo je vredno ohranjati. Viden rezultat delavnice so njihovi izdelki, neviden učinek delavnice pa se bo pokazal kot pozitivna izkušnja v interakciji s kamnom, ki bo vsekakor vplivala na njihov odnos do kamnite dediščine in kamnoseške obrti.

Izkušenjsko učenje za ohranjanje dediščine

Izkušenjsko učenje je posebej primeren pristop poučevanja prostorskega oblikovanja, ker je le-to izjemno kompleksno področje, katerega vrednoti, usmerja in obravnava mnogo različnih ved in panog. Ta pristop se je izkazal kot uspešen tudi v tem primeru, čeprav sama delavnica ni obsegala običajnega procesa izkušenjskega učenja v šoli, ampak je nudila le del celote oz. izkušnjo v kamnu, ki bo odzive dobila šele pri kasnejšem delu.

Prostorsko oblikovanje, katerega del je tako kamnoseška obrt Krasa, kot suhozid tega področja, mora upoštevati vse bistvene prvine, ki določajo fenomen arhitekture, tako estetsko kot funkcionalno. Najlažje spoznanje teh prvin pa se skriva v nudenju določene izkušnje v prostoru, ki učencem tudi pomaga pri spoznavanju kompleksnosti arhitekture. Kako bogata bo

Slika 1: Interes in navdušenje nad klesanjem v kamnu so pokazala tako dekleta kot fantje. Nalogo so oboji opravili enako uspešno.

Figure 1: Interest and enthusiasm for chiselling stone were shown by girls and boys alike. Both accomplished the task with equal success.

učenceva zaznava, pa je odvisno od pripravljenosti in odprtosti objekta zaznavanja. Pri slednjem je zelo pomembna vloga učitelja, ki skupino ali posameznika pri njegovem zaznavanju in spoznavanju usmerja. Ob pravilnem usmerjanju lahko učencem na podlagi lastne izkušnje prikažemo vrednost dediščine in smisel njenega ohranjanja. Učenci tako kompleksno vedo, kot je arhitektura doživljajo na lastni koži, jo ponotranjijo in seveda bolje razumejo. [Tomšič Čerkez, 2006].

Lastne in vodene zaznave prostora vplivajo na učenčevo ustvarjanje, hkrati pa raznolikost teh zaznav spodbuja različne likovne rešitve. Tak način dela je za učenca kvalitetnejši, a za učitelja zahtevnejši, saj nikoli ni mogoče predvideti vseh posledic izkušenj posameznika. Kljub temu moramo učitelji tak način dela jemati kot izziv in primer kvalitetnega pouka ter biti fleksibilni in dinamični, da bo ura ali naloga, kar se da uspešna in dosegla svoj cilj.

Izkušnjsko učenje kot način poučevanja prostorskega oblikovanja prinaša tudi druge prednosti. Učenci pri izkušnjskem učenju spoznavajo objekte v realni velikosti in iz "pravih" materialov, kar v šolskem okolju zaradi tehničnih težav ni vedno mogoče. Obravnavane materiale doživljajo neposredno, obenem pa obravnava prostora v realni velikosti predvideva

drugačne oblikovne rešitve kot pomanjšan model ter ponuja kvalitete, ki morda v pomanjšanem merilu niso hitro opazne. Pri izkušnjskem učenju povezujejo svoje rešitve z drugimi aspekti in znanjem iz drugih predmetov, stavbe obravnavajo in razumejo celostno v kontekstu oziroma okolju v katerega so postavljene in še bi lahko naštevali. [Tomšič Čerkez, 2006]

Vse omenjene karakteristike izkušnjskega učenja so prednosti pri obravnavi arhitekturne dediščine. Kako bolje učence prepričati v vrednotenje in spoštovanje vrlin vernakularne ali pretekle arhitekture, kot da te vrline ali ugodnosti tudi sami občutijo? Dobro zasnovano izkušnjsko učenje jih prav tako usmerja in izobražuje za prihodnost, torej za situacije, ko bodo sami prenavljali ali se odločali o usodi stavbne dediščine ali kamnitih elementov. Če bodo imeli iz preteklosti pozitivne in primerne izkušnje o stavbni dediščini in kamnu, bodo veliko lažje spoznali, katere karakteristike je potrebno pri dediščini ohranjati.

Montessori pedagogika in kamnoseška obrt

Poleg izkušnjskega učenja interakcijo otrok s pravimi in s tem včasih tudi nevarnimi materiali zagovarja več pedagoških praks. Med temi je tudi pedagogika Marie Montessori, ki teži k

Slika 2: "Roke ne uporabljajo samo v praktične namene, ampak tudi za pridobivanje znanja." [Montessori, 2006: 193]

Figure 2: "Don't use your hands for practical purposes only, but also to acquire knowledge."

temu, da se otroke že v rani mladosti navaja na steklene in druge predmete, ki jih običajno obravnavamo kot nevarne in se jim skušamo izogniti. Ti predmeti so lahko za otroka nevarni, kot je lahko nevaren tudi kamen. Se pa hkrati pri uporabi in nesrečah s takimi predmeti otrok nauči ravnanja z njimi in dobi izkušnje iz prve roke, ki so zanj nepogrešljive. Večina teh materialov vključuje t.i. kontrolo napake, kar pomeni, da otroku omogoča povratno informacijo o pravilni uporabi ali rešitvi, ne da bi zato potreboval pomoč učitelja. Enako velja za kamen kot material za obdelavo ali gradnjo. [Montessori, 2006]

V Montessori vrtcih so v okolje, v katerem se otroci zadržujejo, namesto igrač prisotni tudi tako imenovani Montessori ali senzorični materiali, ki so nastali kot plod dolgoletnega raziskovanja in preizkušanja v različnih šolah po svetu. Ti so bistvo metode Marie Montessori in osnova njenega procesa učenja. Otrokom naj bi omogočali raznolike izkušnje z vsemi čutili, z izjemo okusa. Torej z dotikom, vidom, vohom in sluhom. Z njimi se bodo otroci priučili natančnejšega dojetanja materialov, okolice, fizičnih zakonov itd.

Metoda Montessori pedagogike zagovarja delo s senzoričnimi materiali, saj to z vsakodnevno rabo izboljša čutno zaznavanje. Vendar urjenje čutnih zaznav ne more biti samo sebi namen, ampak mora biti del neke aktivnosti, ki vključuje tako um kot

gibanje. Kar klesanje vsekakor vsebuje. Otroci, ki uporabljajo senzorične materiale, kot je lahko tudi kamen, ne postanejo samo spretnejši z rokami, ampak dosežejo tudi večjo stopnjo občutljivosti za dražljaje iz zunanjega okolja, ki nenadoma postane bogatejša, ker lahko z izostrenimi čuti v njem opazimo veliko podrobnosti, ki za nekoga brez teh izkušenj niso vidne.

Čeprav je Maria Montessori, začetnica Montessori pedagogike, vpliv senzoričnih materialov preučevala predvsem pri otrocih do šestega leta starosti, lahko to isto teorijo prenesemo na starejše otroke in kamen, ker je ta kot material za učence predvsem v praksi neznan. Ampak ravno zaradi nepoznavanja, prvih vtisov in okoliščin resničnega življenja v uporabniku zbudi nepričakovane aktivnosti in opazovanje, kar je tako presenetljivo, kot tudi popolnoma naravno.

Vzgajati in izobraževati otroka, ki ima izostrene čute za materiale, okolico itd. je veliko lažje učiti o ohranjanju dediščine in vrednosti te, saj sam pozna ali lahko zbere informacije, ki to idejo okrepijo. Otrok jo tako tudi lažje ponotranji in jo razume. Oseba, ki dogajanja ali prostora okoli sebe, ne zazna dobro, teh informacij kasneje ne more uporabiti pri analizi in sintezi domačega okolja, arhitekture ali nasploh.

Zaključek

Soditi o takojšnjem učinku delavnic klesanja kamna je v tem primeru težko. Vrednotenje otežuje predvsem dinamika celega procesa in dejstvo, da izkušnjsko učenje v tem primeru ni bilo izvedeno v celoti, saj otroci delavnice niso izpeljali kot projekt ali zaključeno celoto, ampak je ta le delec, izkušnja več, ki jim bo pomagal pri oblikovanju smiselnih in uporabnih rešitev, ko bodo naslednjic ustvarjali v kamnu ali soustvarjali domači prostor. Njena največja prednost pa je vsekakor v tem, da bodo zaradi lastne izkušnje, ti otroci sedaj opazili vrsto značilnosti kamna in njegovega oblikovanja za katerega pred delavnico niso bili dovzetni in o njih niti niso razmišljali. Bolj bodo cenili delo v kamnu in s tem tudi kamnito dediščino. Zaradi slednjega je smiselno razmisliti o izkušnjskem učenju takega tipa v šolah in obšolskih dejavnostih, saj takih in podobnih izkušenj učencem in dijakom bistveno primanjkuje. Ideja je glede na količino snovi o prostorskem oblikovanju pri likovnem pouku v osnovnih in srednjih šolah, rahlo utopična, ni pa nemogoča. Verjamem, da je smiselno realne izkušnje v kamnu učencem in dijakom ponuditi, saj jih tako posredno učimo o ohranjanju kulturne in žive dediščine, ter jim ponujamo kamen kot didaktični pripomoček, ki skriva veliko več znanja, kot se zdi na prvi pogled.

Viri in literatura

- Lah, L., (2008): Ekomuzeji – oživljanje in varstvo arhitekturne dediščine. V: AR, Let. IX, št. 1, str. 56–63.
- Montessori, M., (2006): Srkajoči um. Uršulinski zavod za vzgojo, izobraževanje in kulturo. Ljubljana.
- Tomšič Čerkez, B. G., (2006): Izkušnjsko učenje prostorskega oblikovanja. V: AR, Let. IX, št. 2, str.: 48–49.
- Verovšek, Š., Juvančič, M., (2009): Prepoznavanje prostorskih kvalitet med mladostniki. V: Urbani izziv, Let. 20, št. 1, str.: 43–52.
- Zupančič, T., Novljan, T. et al., (2009): Konkretizacija pojma trajnostnega prostorskega razvoja za oceno osveščenosti otrok in mladostnikov. V: Urbani izziv, Let. 20, št. 1, str. 33–42.